

Верховний
Суд

Судова практика Верховного Суду щодо визнання права власності в порядку спадкування

Ольга СТУПАК

суддя Великої Палати Верховного Суду

Постанова КЦС ВС від 26 липня 2024 року в справі № 201/11316/21

(якщо спадкодавець не набув права власності на майно)

У тому разі, коли громадянин, який висловив волю на приватизацію займаної ним квартири, помер до прийняття компетентним органом рішення про приватизацію, але після збігу встановленого частиною третьою статті 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» строку, до його спадкоємців у порядку спадкування переходить право вимагати визнання за ними права власності на таку квартиру. Отже, обов'язковою умовою переходу права вимоги до спадкоємців, є звернення спадкодавця до відповідного органу приватизації з належно оформленою заявою.

Якщо спадкодавець не набув права власності на майно, проте розпочав процедуру його приватизації відповідно до чинного законодавства України, а органами місцевого самоврядування відмовлено спадкоємцям у завершенні процедури приватизації, то спадкоємці мають право звертатися до суду із позовами про визнання відповідного права в порядку спадкування – права на завершення приватизації, а не права власності.

У разі наявності доказів, що спадкодавець за життя зверталась до компетентного органу із заявою про передачу їй у приватну власність квартири, то ефективним способом захисту прав її спадкоємців є визнання в порядку спадкування права на завершення приватизації. **Вимоги про визнання права власності на квартиру не є належним способом захисту, оскільки квартира не могла входити до складу спадкової маси, у зв'язку з ненабуттям спадкодавця за життя права власності на неї.**

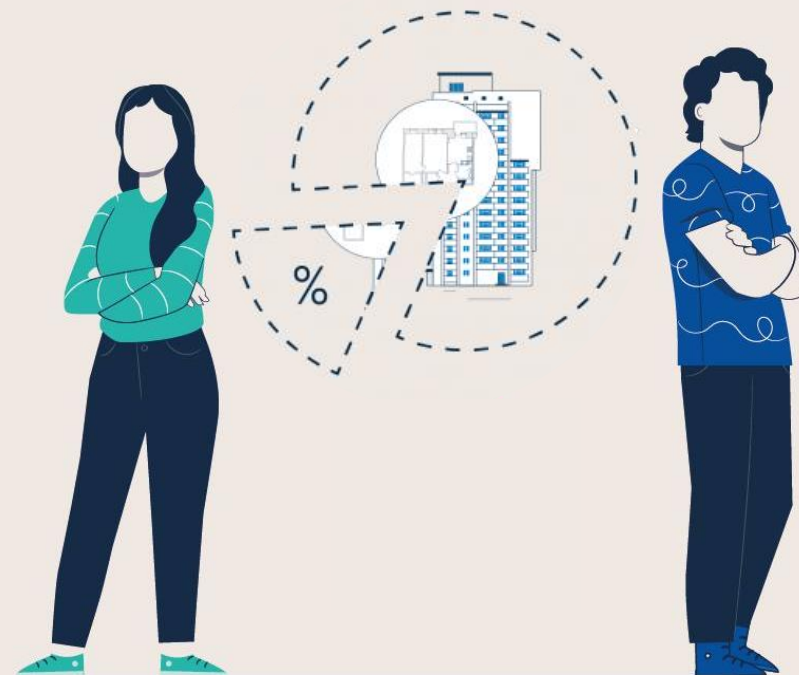

Постанова КЦС ВС від 14 серпня 2024 року в справі № 522/3974/20

(щодо способу захисту права на спільну сумісну власність)

Визначення частки померлого у праві спільної сумісної власності є неналежним способом захисту з огляду на те, що вирішення судом питання про права померлої особи, яка не має цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності, суперечить законодавству; обрання позивачем неналежного способу захисту своїх прав є самотійною підставою для відмови у позові.

Належним способом захисту порушеного права позивача у такому випадку є позов про визнання права власності (права на частку у праві спільної власності на спірне майно) в порядку спадкування.

Постанова КЦС ВС від 09 травня 2024 року в справі № 761/22711/19

(щодо права на обов'язкову частку у спадщині)

ЦК України як основний регулятор спадкових відносин не містить жодних обмежень чи заборон, щоб суб'єктом права на обов'язкову частку у спадщині був іноземець. При з'ясуванні, чи належить іноземець до кола осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, необхідно враховувати, що непрацездатність такої особи має підтверджуватися відповідними документами, зокрема виданими в країні, громадянином якої є іноземець.

За обставинами цієї справи ОСОБА_1 (громадянин США) звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2, Першої Київської державної нотаріальної контори в особі Головного управління юстиції у місті Києві про визнання права власності у порядку спадкування на обов'язкову частку у спадковому майні та стягнення компенсації.

Позов мотивований тим, що після смерті його батька відкрилась спадщина, однак останній склав заповіт на ім'я своєї дружини ОСОБА_2. Зазначав, що він відповідно до статті 1241 ЦК України відноситься до повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, а **отже має право на обов'язкову частку у спадщині**, тобто половину частки, яка належала б йому у разі спадкування за законом. Державним нотаріусом йому відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, а саме видачі свідоцтва про право на спадщину за законом на обов'язку частку у спірному майні.

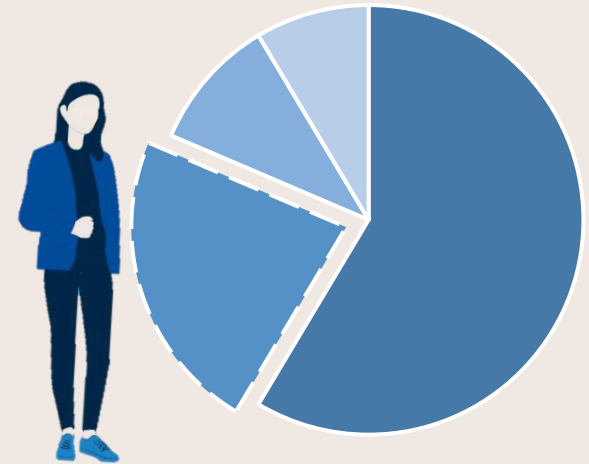
Постанова ОП КЦС ВС від 22 квітня 2024 року у справі № 346/2744/21

(щодо права на обов'язкову частку)

Законодавець передбачив можливість прийняття спадщини постійним проживанням разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини для будь-яких спадкоємців, в тому числі й обов'язкових спадкоємців. Тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі частини третьої статті 1268 ЦК України.

Законодавець розмежує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини», і пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державну реєстрацію права.

Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем, трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. Цивільний кодекс України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення.

Постанова КЦС ВС від 04 жовтня 2023 року в справі № 337/2402/22 (щодо порушеного права спадкоємця на спадкове майно, на яке накладено арешт)

Спадкоємець, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, є її власником з часу її відкриття, а документом для підтвердження права власності на спадкове майно є свідоцтво на спадщину, отримане в установленому законодавством порядку.

Одним із засобів юридичного захисту сторін виконавчого провадження при проведенні виконавчих дій є судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах.

Під час виконання судових рішень сторони виконавчого провадження мають право оскаржити рішення, дії або бездіяльність органів державної виконавчої служби, їх посадових осіб, виконавців чи приватних виконавців у порядку судового контролю, оскільки виконання судового рішення є завершальною стадією судового розгляду.

Відповідно до частини першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

Порушене право спадкоємця на спадкове майно, на яке накладено арешт у виконавчому провадженні, може бути захищене в порядку позовного провадження шляхом подання позову про визнання права власності на спадкове майно і зняття з нього арешту. Відповідачами в такому спорі мають бути особи, в інтересах яких накладено арешт на майно у виконавчих провадженнях, оскільки задоволення такого позову може безпосередньо вплинути на права та законні інтереси сторін спірних відносин щодо такого майна.

Постанова КЦС ВС від 19 квітня 2023 року в справі № 592/2615/21 (у разі смерті набувача за договором довічного утримання)

Оскільки чинне на момент укладення договору довічного утримання (2004 рік) законодавство пов'язувало набуття набувачем права власності на майно за договором довічного утримання саме з моментом державної реєстрації договору, а не з моментом державної реєстрації права власності на майно, переданого за договором, тому з дати реєстрації правочину набувач за договором є власником майна, яке входить до складу спадщини у разі смерті набувача за договором довічного утримання.

Постанова КЦС ВС від 03 липня 2024 року в справі № 587/1547/21 (частина I)

(щодо доказів факту прийняття спадщини)

Згідно зі статтями 549 ЦК Української РСР спадкоємець прийняв спадщину:

- якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном;
- якщо він подав державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Такі дії повинні бути вчинені протягом шести місяців з дня відкриття спадщини.

У цій справі ОСОБА_1 після смерті ОСОБА_3 із заявою про прийняття спадщини до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини у шестимісячний строк з дня відкриття спадщини не звертався. Доказів, які б свідчили про те, що він фактично вступив в управління спірним житловим будинком, в якому проживала спадкодавиця, не надав. На момент смерті зі спадкодавицею у спірному будинку не проживав.

Відповідачі не визнавали факт передачі позивачу документи на будинок ОСОБА_1 у день смерті ОСОБА_3, посилаючись на те, що ці документи позивач фактично викрав після смерті ОСОБА_7.

Постанова КЦС ВС від 03 липня 2024 року в справі № 587/1547/21 (частина II)

(щодо доказів факту прийняття спадщини)

Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що з урахуванням оцінки доказів у сукупності **сам факт знаходження у позивача свідоцтва про право власності на будинок майже через 30 років після смерті ОСОБА_3, не є доказом прийняття спадщини саме протягом шести місяців з дня відкриття спадщини** в силу положень статті 549 ЦК Української РСР.

Позивач не довів належними та допустимими доказами факт прийняття спадщини після смерті ОСОБА_3 шляхом вступу в управління спірним спадковим майном, тому відсутні підстави для задоволення вимог у частині встановлення факту прийняття спадщини ОСОБА_1 шляхом вступу в управління або володіння спадковим майном після смерті ОСОБА_3 та в частині визнання права власності на 1/2 частину домоволодіння за ОСОБА_1 у порядку спадкування після смерті ОСОБА_3.

Постанова КЦС ВС від 05 грудня 2022 року в справі № 278/1593/20 (щодо переходу права власності в порядку спадкування на земельну частку (пай))

Умовою для переходу в порядку спадкування права власності на об'єкти нерухомості, у тому числі житловий будинок, інші споруди, земельну ділянку, а також на права на земельну частку (пай) є **набуття спадкодавцем зазначеного права у встановленому законом порядку.**

Особа набуває права на земельну частку (пай) у разі, якщо на момент одержання колективним сільськогосподарським підприємством акта на право колективної власності на землю вона була його членом та включена до списку, що додається до державного акта на право колективної власності на землю.

Право власності на земельну частку (пай) виникає не з часу внесення членів колективного сільськогосподарського підприємства до відповідних списків, доданих до державного акта на право колективної власності на землю, перевірки, уточнень і затвердження указаних списків, **а з моменту передачі (державної реєстрації) державного акта про право колективної власності на землю конкретному колективному сільськогосподарському підприємству.**

Постанова КЦС ВС від 19 січня 2022 року в справі № 280/4/18

(щодо належних відповідачів)

У справах про визнання права власності у порядку спадкування належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а у випадку їх відсутності, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування.

Якщо спадковим договором на набувачів не покладено обов'язків вчинення будь-яких дій майнового або немайнового характеру, проте визначено право отримати у власність майно після смерті відчужувача та його дружини, це право підлягає спадкуванню у визначеному законом порядку.

Постанова КЦС ВС від 22 вересня 2021 року в справі № 227/3750/19

(Визнання права власності в порядку спадкування за заповітом є належним способом захисту прав спадкоємця, якщо є перешкоди в оформленні його спадкових прав у нотаріальному порядку)

У разі встановлення, що особа, яка претендує на спадкове майно, постійно проживала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини та як спадкоємець за заповітом у встановлений статтею 1270 ЦК України строк заяву про відмову від спадщини нотаріусу не подавала, тобто є такою, що прийняла спадщину, вимоги такої особи про встановлення факту постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини та визнання права власності на спадкове майно не підлягають задоволенню, незважаючи на те, що нотаріус відмовив їй у вчиненні нотаріальної дії.

Постанова КЦС ВС від 11 вересня 2024 року в справі № 642/4502/17

Для визнання права власності (чи визнання права на частку в праві спільної часткової власності) за спадкоємцем законодавцем не передбачено обов'язкового пред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту прийняття спадщини спадкодавцем. Тобто, така обставина (факт прийняття спадщини спадкодавцем), у разі пред'явлення позову про визнання права власності (чи визнання права на частку в праві спільної часткової власності) за спадкоємцем, встановлюється під час розгляду такого позову.

Постанова КЦС ВС від 20 січня 2021 року в справі № 388/86/15-ц

(спадкування майна фермерського господарства)

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до Фермерського господарства «Володимирівське» (далі - ФГ «Володимирівське»), треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про визнання права власності в порядку спадкування.

Відповідно до пункту 3.10 Статуту ФГ «Володимирівське» успадкування землі і майна фермерського господарства (цілісного майнового комплексу) здійснюється відповідно до земельного і цивільного законодавства, якщо засновник та члени не домовляться про інше.

Пунктами 5.3 та 5.4 установчого договору ФГ «Володимирівське» передбачено, що у зв'язку зі смертю громадянина, учасника фермерського господарства, спадкоємці мають переважне право вступу до цього фермерського господарства. В разі відмови спадкоємця від участі у фермерському господарстві йому виплачується вартість частини майна фермерського господарства, що пропорційна частині учасника фермерського господарства (правонаступника або спадкоємця) - у майні фермерського господарства, а також належна йому частка прибутку, одержана фермерським господарством у рік відкриття спадщини. Виплата проводиться після затвердження звіту фермерського господарства за фінансовий рік, в якому відбулося правонаступництво (відкрилася спадщина).

Цілісний майновий комплекс фермерського господарства може включатися до складу спадщини спадкодавця лише у разі, коли право власності на такий цілісним майновий комплекс було зареєстроване за спадкодавцем.

Постанова КЦС ВС від 30 жовтня 2019 року в справі № 289/1818/16-ц (якщо відсутнє у померлої свідоцтва про право на спадщину)

Відсутність у померлої особи свідоцтва про право на спадщину на спадкове майно не позбавляє її спадкоємців права на спадщину та не може свідчити про те, що спадкодавець не прийняла спадщину після смерті своїх батьків.

Законодавець розмежовує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини» і пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям як майнового права, зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державну реєстрацію права.

До складу спадщини може входити нерухоме майно спадкодавця, право власності на яке належним чином не зареєстроване, проте набуття такого права власності відбулося з дотриманням чинного законодавства.

Постанова КЦС ВС від 16 вересня 2020 року в справі № 344/5437/17

(Під час вирішення спору спадкоємця за заповітом, співвласника в спільній частковій власності на спадкове майно, суду необхідно встановити, чи має відповідач право на обов'язкову частку, а також урахувати, що право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується конкретної частки майна)

У цій справі апеляційний суд не звернув уваги на те, що позивач як спадкоємець за заповітом співвласника в спільній частковій власності пред'явив вимогу про визнання права на частку до відповідача (за вказівкою відповідач є дочкою спадкодавця та має право на обов'язкову частку). Тому суду необхідно було встановити, чи прийняли сторони спадщину, **чи належить відповідач до осіб, які мають право на обов'язкову частку**. Апеляційний суд не врахував, що частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному зі співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна. Позов про визнання права на частку в праві спільної часткової власності не є вимогою про поділ майна в натурі. Тому при визнанні права на частку не здійснюється вказівка, які саме об'єкти в натурі відповідають частці в праві спільної часткової власності.

Постанова КЦС ВС від 22 вересня 2021 року в справі № 523/18162/16

(щодо ефективного способу захисту прав у разі відсутності оригіналів правовстановлюючих документів)

Встановивши, що оригінали правовстановлюючих документів знаходяться у відповідача, який відмовляється їх надати, і ця обставина унеможливила отримання позивачем свідоцтва про право на спадщину за законом після смерті дочки в нотаріальному порядку, суд зробив обґрунтований висновок, що у позивача існують перешкоди для оформлення спадкових прав у нотаріальному порядку, у зв'язку з чим визнання за позивачем права власності на частку у праві спільної власності на нерухоме майно в порядку спадкування є ефективним способом захисту його порушеного права.

Постанова КЦС ВС від 20 лютого 2019 року у справі № 755/7730/16-ц (І частина)

(Звернення матері до суду із позовом про визнання за нею в порядку спадкування за законом після смерті дочки майнових прав на квартиру, які на момент подання позову вже трансформувалися у право власності чоловіка померлої дочки на новостворене нерухоме майно, є неефективним способом захисту прав)

Згідно зі статтею 60 СК України, статтею 368 ЦК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором (частина перша статті 70 СК України).

Відповідно до частини другої статті 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

Постанова КЦС ВС від 20 лютого 2019 року у справі № 755/7730/16-ц (II частина)

(Звернення матері до суду із позовом про визнання за нею в порядку спадкування за законом після смерті дочки майнових прав на квартиру, які на момент подання позову вже трансформувалися у право власності чоловіка померлої дочки на новостворене нерухоме майно, є неефективним способом захисту прав)

Суди встановили, що на момент вирішення справи зобов'язання за договором купівлі-продажу майнових прав між ОСОБА_2 та ТОВ «АльянсЖилстрой» припинені в силу закону (стаття 599 ЦК України) у зв'язку з виконанням, проведеним належним чином. З моменту державної реєстрації права власності на спірну квартиру за ОСОБА_2, 16 листопада 2017 року, майнові права на вказану квартиру, набуті за договором від 22 березня 2010 року, трансформувалися у право власності на новостворене нерухоме майно.

Змінюючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій, суд касаційної інстанції дійшов висновку, що звернення ОСОБА_1 до суду з позовом про визнання за нею майнових прав на спірну квартиру в порядку спадкування за законом після смерті ОСОБА_5 є неефективним способом захисту прав, які вона вважає порушеними, оскільки майнові права на квартиру, набуті за договором, укладеним у березні 2010 року, трансформувалися у право власності ОСОБА_2 на новостворене нерухоме майно (квартиру).

Постанова КЦС ВС від 04 жовтня 2023 року в справі № 2-469/1997

(подання правонаступником позивача, який прийняв спадщину після його смерті, до суду заяви про відмову від позову)

Прийняття у 2020 році заяви правонаступника позивачки про відмову від позову про визнання права власності в порядку спадкування за законом та в порядку забудови на домоволодіння (пред'явлено в 1997 році), який прийняв спадщину після смерті спадкодавця, з врахуванням того, що рішення суду було чинним протягом 25 років, власники вільно розпоряджалися власністю, яка була набута на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, а заява про відмову від позову подана після прийняття рішення суду про стягнення з нього на користь стягувача грошових коштів свідчить, що такі дії учасниками цивільного обороту використовуються для уникнення звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу. Тому такі дії не можуть залишатися поза реакцією, вони хоч і не порушують конкретних процесуальних норм, більш того, право на відмову від позову імперативно передбачено для позивача, але з врахуванням викладених обставин є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!